

België / Belgique
P.B.
Antwerpen X
8/5572

afgiftekantoor Antwerpen X

vivat academia

tijdschrift van het Verbond der Vlaamse Academici
driemaandelijks nr 118 januari, februari, maart 2003

*"C'est en pensant aux roses
qu'on les fait éclore"*

Anatole France, Frans auteur

Inhoud

Alles wel beschouwd (Frank Judo)	1
Brusselse ziekenhuizen niet genezen van taalhandicap (David Vits)	3
Duitstalige volksgroepen in België: een bedreigde minderheid? (Hans Verboven)	15
Subsidiariteit, horizontaal beschouwd (Filip Dorssemont)	21
Don Giovanni als moderne mens (Marc Van Dongen)	31
Leids hooliganisme ontleed (Luc Dejans)	39

secretariaat: Passendalestraat 1A
tel 03 366 18 50, fax 03 366 60 45
e-post vva@vvb.org, <http://vva.vvb.org>, giro 000-0429238-13

verantwoordelijke uitgever: M. Storme
Passendalestraat 1A
2600 Berchem

Alles wel beschouwd

Mr Drs Frank Judo

Van déjà vu tot doorzicht

Aanvankelijk zag het plaatje er nog eenvoudig uit. Tegenover de "Texanen van Washington", die revanche wilden voor Vietnam, stonden de waardige opvolgers van Daladier en Chamberlain klaar om "peace for our time" aan te kondigen na een zoveelste compromis met de aartsoverlever van Bagdad.

Vergis ik me niet, dan was de publicatie in *The Wall Street Journal* van een gemeenschappelijk standpunt van acht Europese regeringsleiders het breukmoment bij uitstek in de evolutie rond de Golfcrisis. Van dat moment af was het niet langer relevant discussies te voeren over "het oude Europa" of "anti-Europeanisme versus anti-Amerikanisme". Niet dat dergelijke elementen geen rol meer speelden in de verwoording van de discussie, maar het werd wel duidelijk dat zij niet de bepalende factoren waren voor de internationale positionering van de Europese regeringen. Wie ook maar iet of wat vertrouwd is met de Italiaanse publieke opinie, weet dat deze weinig lessen in anti-Amerikanisme te ontvangen heeft van wie dan ook. Toch heeft Silvio Berlusconi (nog een overlever) gekozen voor een meer genuanceerd standpunt dan dat van zijn Parijse of Berlijnse evenknieën – om over de huidige bewoner van het Belgische ministerie van buitenlandse zaken nog te zwijgen.

De grofste fout die nu kan worden gemaakt, is het wegmoffelen van deze verschillen onder doodoeners als opportunisme of zelf omkoperij. Even onverstandig is de "operatie-minorisering", die de acht staats- en regeringsleiders beschouwt als verwaarloosbare dissidenten binnen een Europees "concert des nations". Of we dat nu graag zien of niet: het genoemde concert speelt vals, of is uiteen gevallen in twee ensembles voor kamermuziek. Het gaat niet langer over "Europa tegen Amerika", zelfs niet over "continentalisten versus atlantisten", het gaat over twee totaal uiteenlopende visies over buitenlands beleid.

Die visies zitten daarenboven dieper verankerd dan men op het eerste gezicht zou kunnen denken. Ook hier zijn de oude tegenstellingen niet noodzakelijk het beste instrument om te begrijpen waarover het werkelijk gaat. Unilateralisme en multilateralisme zijn elementen van dat probleem,

Het VVA ontstond begin vorige eeuw als groepering van regionale oud-studentenkringen en heeft tot doel:

- culturele en maatschappelijke vorming ;
- verspreiding van wetenschap en cultuur ;
- behartiging van de belangen van academici, in het bijzonder het universitair onderwijs en onderzoek en permanente vorming ;
- ijveren voor verdere Vlaamse ontvoogding en ontplooiing van de Nederlandse cultuur.

Er zijn VVA-afdelingen in Oostende, Brugge, Ieper, Kortrijk, Oost-Vlaanderen, Antwerpen, Taxandria, Klein-Brabant, Campinia, Brussel, Leuven-Hageland en Limburg.

Algemeen secretariaat

Rita WARDENIER

adres: Waversesteenweg 288, 1040 Brussel

gsm: 0472 89 33 99

fax: 02 412 42 00

e-mail: rwardenier@hotmail.com

Administratief secretariaat

Mia CUYPERS

adres: Passendalestraat 1 A, 2600 Berchem

tel: 03 366 18 50

fax: 03 366 60 45

e-mail: vva@vva.org

en hetzelfde geldt voor de oude paradox tussen de “koopman en de dominee”, ook wel omschreven als realisme versus idealisme inzake buitenlands beleid.

Of we dat nu graag horen of niet, sinds 11 september 2001 is duidelijk geworden dat het niet langer opgaat te doen alsof het buitenlands beleid kan worden verengd tot de combinatie van internationale organisaties en ontwikkelingssamenwerking. Al te lang heeft men de problematiek van de internationale veiligheid verengd tot de keuzen die men kon maken met de centen van het zogenaamde “vredesdividend”. Schrijnend teken daarvan is de totale afwezigheid van een uitgewerkte visie op defensie, het verwaarloosde kind van het jongste decennium. Noch de politiek, noch de media, noch de academische wereld hebben zich de jongste jaren onderscheiden door een overdreven aandacht voor dit domein. De vergelijking gaat natuurlijk maar half op, maar op een of andere wijze doet deze situatie ons denken aan de verwaarlozing van de justitieproblematiek gedurende de jaren zeventig en tachtig.

Laatstgenoemd fenomeen heeft zich overduidelijk gewroken, en aangetoond hoe noodzakelijk een inhaaloperatie was. De Golfcrisis lijkt een uitstekend moment om niet te wachten tot het te laat is, en ook in Vlaanderen te werken aan een doordacht standpunt over defensie en internationale veiligheid. Als dat standpunt er is, praten we tenminste over hetzelfde onderwerp als de anderen.

Brusselse ziekenhuizen niet genezen van taalhandicap

Lic. David Vits

“Vlaming of dement?”, zo luidde de titel van een Panorama-uitzending over de taaltoestanden in de Brusselse ziekenhuizen. Enkele jaren later is er op dat vlak geen vooruitgang. Toch staat dit maatschappelijke probleem opnieuw hoog op de politieke agenda. Dat is het gevolg van drie recente initiatieven:

- het project “virtueel ziekenhuis” door een aantal Vlaams-Brusselse artsen¹
- het verzoekschrift “Vlaamse ziekenhuizen in Brussel”²
- de klacht tegen de bestaande taalsituatie bij de Raad van Europa³

In deze bijdrage geven we achtereenvolgens een (beperkt) zicht op het hoofdstedelijke ziekenhuisaanbod, op de taalwetgeving, op de regeling van het toezicht en op de taalpraktijk. Ten slotte trekken we enkele besluiten.

Brusselse ziekenhuizen in de vitrine

Het ziekenhuisaanbod in Brussel is erg groot: 9 178 bedden, met andere woorden 9,6 per duizend inwoners (1998). Dit is 30 procent meer dan op Belgisch niveau. In totaal zijn er in Brussel niet minder dan 43 ziekenhuizen.⁴

Ongetwijfeld heeft dit te maken met de aanwezigheid van drie grote universitaire ziekenhuizen, samen goed voor 2 445 bedden of 26,6 procent van het totale aanbod. Ook het aantal bedden in de algemene en gespecialiseerde ziekenhuizen, samen 5631 bedden (61,4 procent), ligt echter vijftig procent boven het federale gemiddelde.

Een andere verklarende factor voor dit (relatieve) overaanbod is het rekruteringsgebied van de Brusselse ziekenhuizen. Slechts 63,5 procent van het cliënteel woont in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 19,0 procent in het Vlaamse Gewest en 17,5 in het Waalse Gewest. De instroom van buitenaf – negen procent van het totale “Vlaamse” cliënteel gaat naar de Brusselse ziekenhuizen – is niet onbelangrijk voor de taalverhouding.

Algemeen wordt aangenomen dat een vijfde van het eigen Brusselse cliënteel Nederlandstalig is. Voeg daarbij de instroom uit het Vlaamse Gewest en men komt op een Nederlandstalig aandeel in het cliënteel van ruim dertig procent, waarvan twee vijfden uit Brussel zelf.

Belangrijk is ook de opdeling van het aanbod in openbare en private ziekenhuizen enerzijds, afhankelijk van de inrichtende macht, en in unicommunautaire en bicommunautaire ziekenhuizen anderzijds. In de unicommunautaire ziekenhuizen, vooral de universitaire ziekenhuizen, is een van beide Gemeenschappen bevoegd voor de programmering en de organisatie. In de bicommunautaire ziekenhuizen, dit zijn op een na alle algemene ziekenhuizen, oefenen de twee taalgroepen in Brussel die bevoegdheden samen uit in de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (GGC).

Slechts 7,9 procent van die Nederlandstalige cliënten komt terecht in een (unicommunautair) "Vlaams" ziekenhuis in Brussel. De overige 92,1 procent zijn aangewezen op het bicommunautaire ziekenhuisaanbod, dat buiten het Vlaamse beleid staat.

Als we ons beperken tot de universitaire en de algemene ziekenhuizen, kan het aanbod (in aantal bedden, 1998) als volgt worden opgesplitst:

		<i>bedden</i>
Categorie A	universitair-privaat-unicommunautair	2445 (VUB 679)
Categorie B	algemeen-openbaar-bicommunautair	2246
Categorie C	algemeen-privaat-bicommunautair	2488
Restcategorie	algemeen-privaat-unicommunautair ⁵	117
Totaal		7296

Sinds 1996 hangen de openbare algemene ziekenhuizen niet langer af van de OCMW's, maar bezitten ze als "plaatselijke ziekenhuisvereniging" een eigen rechtspersoonlijkheid. In hun algemene vergaderingen en raden van bestuur zetelen de betrokken gemeenten en OCMW's, vertegenwoordigers van de artsenverenigingen en, voor de ziekenhuisverenigingen met universitaire binding, vertegenwoordigers van de VUB en/of ULB. Tegelijk werd ook de "koepelvereniging" IRIS in het leven geroepen.⁶

Beide structurele ingrepen vormden een antwoord op de financieringsproblemen van de openbare ziekenhuizen. Hetzelfde geldt voor de in 1999 doorgevoerde fusies: Brugmann en IRIS Zuid. Beide fusies zijn samen goed voor ruim twee derde van het aanbod.

Een overzicht (aantal bedden in 1998):

	<i>bedden</i>
Sint-Pieter (Brussel-stad)	434
Brugmann fusie ⁷	645
• Brugmann (Laken, deelgemeente Brussel-stad)	467
• New Paul Brien (Schaarbeek)	178
Bordet (Brussel-stad)	154
Kinderziekenhuis Koninging Fabiola (Laken)	150
IRIS zuid	863
• Bracops (Anderlecht)	236
• Etterbeek-Elsene (Elsene)	286
• Baron Lambert (Etterbeek)	150
• Molière-Longchamp (Vorst)	191
Totaal	2246

Een laatste element met betrekking tot het Brusselse ziekenhuisaanbod betreft de spoed- en medische urgentie- en reanimatiediensten (MUG). Zestien ziekenhuizen beschikken over een erkende spoeddienst, waarvan vijf met een MUG-dienst: het AZ in Jette (VUB), Erasmus (ULB), Sint-Lucas (UCL), Sint-Elisabeth en Sint-Pieter.⁸ Merk op dat het werkingsgebied van de MUG-diensten van de Franstalige universiteiten zich uitstrekt tot buiten Brussel.

Tweetalige diensten of tweetalig personeel?

De taalwetgeving is van toepassing op de meeste Brusselse ziekenhuizen, maar niet op een identieke wijze voor alle ziekenhuizen.

De strengste regels zijn er voor de openbare ziekenhuizen. Ondanks de recente verzelfstandiging en centralisering blijven de regels voor de plaatselijke openbare besturen er van toepassing. Dat betekent dat – in tegenstelling tot de diensten van het Brusselse Gewest – niet alleen de dienstverlening tweetalig moet zijn, maar ook elk individueel personeelslid dat contact heeft met het publiek. Alleen het vak- en werklidpersoneel valt niet onder die verplichting. De mate waarin personeelsleden de tweede taal moeten kennen hangt af van de aard van de functie. Hoe hoger de functie, hoe moeilijker het taalexamen.

Niet alleen kandidaten voor vaste benoemingen, maar ook voor kandidaten voor contractuele betrekkingen moeten hun tweetaligheid bewijzen. Volgens de Raad van State, die daarmee verder gaat dan de

Vaste Commissie voor Taaltoezicht (VCT), moeten ook losse medewerkers, zelfstandige artsen en stagiairs in openbare ziekenhuizen tweetalig zijn. In vier arresten van 5 juni 1981 stelt hij: "De Raad van State oordeelt dat, wanneer de geneesheer niet werd benoemd door het OCMW en evenmin bij arbeidsovereenkomst werd aangeworven en wanneer hij geen enkele door dat centrum uitgekeerde wedde heeft ontvangen, maar niettemin in de organisatie van de diensten van het ziekenhuis is geïntegreerd, hij een medewerker van de door dat ziekenhuis beheerde openbare dienst is geworden."⁹

Volgens het zgn. "taalhoffelijkheidsakkoord" – een politiek akkoord in de schoot van de Brusselse regering en het Verenigd College van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie – hebben contractuelen na hun aanstelling twee tot vier jaar de tijd om hun tweetaligheid te bewijzen. Recent oordeelde een auditeur van de Raad van State echter anders. In navolging van de VCT (beide taalgroepen), bestempelde hij dit akkoord in een advies als onwettig. Volgens de auditeur moeten ook contractuelen voor de aanstelling slagen in hun examen tweede taal. Het is nu wachten op de uitspraak van de Raad van State zelf.

Een andere wettelijke verplichting is de gewaarborgde vertegenwoordiging van beide taalgroepen in de plaatselijke openbare besturen. Minstens een kwart van het personeel moet behoren tot de Nederlandse taalgroep. Vanaf de graad van afdelingschef is er zelfs een verplichte pariteit tussen Nederlandstaligen en Franstaligen. Beide taalwaarborgen gelden voor het geheel van de dienst, niet voor elke afzonderlijke afdeling. Tot de verzelfstandiging gold deze verplichting met andere woorden voor het hele OCMW, nu voor elke plaatselijke ziekenhuisvereniging afzonderlijk.

Dit betekent dat de ziekenhuizen zowel in hun mondelinge als in hun schriftelijke communicatie (facturen, uitnodigingen, medische verslagen, ...) Nederlands of Frans moet gebruiken, afhankelijk van de taalkeuze van de cliënt of huisarts.

Ook van de private ziekenhuizen die hebben gekozen voor een bicommunautaire statuut mag een tweetalige dienstverlening worden verwacht. Anders dan bij de openbare ziekenhuizen geldt er noch een verplichte tweetaligheid van het individuele personeelslid, noch een gewaarborgde aanwezigheid van elke taalgroep. Evenmin zijn deze ziekenhuizen onderworpen aan het bestuurlijk toezicht (cf. *infra*).

Voor de unicommunautaire ziekenhuizen, waaronder – niet onbelangrijk – de drie universitaire ziekenhuizen, geldt geen verplichte tweetalige dienstverlening, behalve misschien voor de spoed- en MUG-diensten.

Volgens de VCT moeten de spoed- en MUG-diensten in Brussel immers tweetalig zijn, omdat ze zijn belast met een opdracht die de grenzen van een privaat bedrijf te boven gaat. Ten minste de artsen en de verplegers die instaan voor de permanentie ervan moeten tweetalig zijn.¹⁰ Omdat de keuze van de patiënt in nood beperkt is tot het dichtstbijzijnde ziekenhuis, maakt de VCT geen onderscheid tussen de spoeddiensten verbonden aan universitaire, private of openbare ziekenhuizen.

De vice-gouverneur staat nu buitenspel

De hogere overheid kijkt toe op de naleving van de wet en het algemeen belang door de plaatselijke besturen. Naast het gewoon bestuurlijk toezicht, bestaat er voor de taalwet, ook een specifiek toezicht. Dat wordt uitgeoefend door de VCT, die in de meeste gevallen slechts beschikt over een raadgevende bevoegdheid, en door de vice-gouverneur, die enkel kan schorsen.¹¹ Doorheen de verschillende fasen van de staatsvorming is het bestuurlijk toezicht meermaals in andere handen overgegaan.

Wat het gewoon bestuurlijk toezicht betreft, waren voor 1980 de nationale ministers van Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid exclusief bevoegd voor respectievelijk de gemeenten en de OCMW's met bijhorende ziekenhuizen. Van 1980 tot en met 1988 deelden zij de toezichtsbevoegdheid met het toenmalige Brussels Ministerieel Comité, de latere Brusselse regering. En vanaf 1989, met de oprichting van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, zit het gewone toezicht in handen van de Brusselse regering voor de gemeenten en van het Verenigd College van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie voor de OCMW's.

Het gewone toezicht op OCMW's en hun ziekenhuizen wordt uitgeoefend door twee ministers, een Nederlandstalige en een Franstalige. Iedere vernietiging van een onwettige beslissing vereist de instemming van beide ministers. Naar analogie met wat geldt voor de gemeenten zijn zij verplicht elke beslissing in strijd met de taalwet te vernietigen. Dat kan worden afgeleid uit de rechtspraak van de Raad van State. In een arrest stelde die dat de "toezichthoudende annulatiebevoegdheid" inzake taalwetgeving – in tegenstelling tot het algemeen principe – niet facultatief is, maar dwingend.¹²

Ook op het vlak van het specifieke toezicht zijn er het jongste decennia enkele wijzigingen geweest. De belangrijkste wijziging betreft de vice-gouverneur. Sinds hun verzelfstandiging en de oprichting van de koepelvereniging IRIS, in 1996, kan de vice-gouverneur beslissingen van openbare ziekenhuizen niet langer schorsen. Zo worden aanstellingen van

personeel hem niet langer voorgelegd. Het toezicht op de naleving van de taalwetgeving in de openbare ziekenhuizen ligt nu helemaal bij het Verenigd College van de GGC. Ten slotte zijn ook de bevoegdheden van de VCT door de staats hervorming enigszins gewijzigd.

Waar het toezicht faalt, kunnen overtredingen van de taalwet door de openbare besturen of door private diensten, belast met een opdracht die de grenzen van een privaat bedrijf te boven gaat, nog worden aangevochten bij de Raad van State.

Nederlandstaligen in "tweetalige" ziekenhuizen

Behalve de taalregels is er ook de taalpraktijk. Het is onmogelijk om in het bestek van deze bijdrage een volledig overzicht te geven van de taaltoestanden in de Brusselse ziekenhuizen. Hierna volgt een bloemlezing uit recente literatuur.

- Voor 30% Nederlandstalige cliënten zijn er slechts 7,7% Nederlandstalige artsen in de private en 7,2% in de openbare ziekenhuizen.
- De historisch vastgelegde band met ULB en VUB maakt benoeming van artsen van andere universiteiten quasi onmogelijk.¹³
- De werksfeer en de medische cultuur in de Brusselse ziekenhuizen zijn dominant Franstalig. Dit schrikt Nederlandstalige artsen en verpleegkundigen af om in Brussel te komen werken.¹⁴
- Vroeger nam de Nederlandstaligheid toe naarmate men op de hiërarchische ladder afdaalde. Thans neemt ook bij het verplegend en onderhoudspersoneel het aantal eentalig Franstaligen toe, zelfs bij de telefonisten.
- De suboptimale communicatie tussen arts en cliënt, zelfs als die goed Frans spreekt, zorgt voor inefficiënte zorgverlening. Regelmatig worden er zelfs verkeerde diagnoses gesteld, soms met ernstige gevolgen.¹⁵
- De patiëntendossiers zijn overwegend Franstalig, ook bij Nederlandstalige cliënten.
- Nederlandstalige cliënten krijgen hun briefwisseling en facturen vaak in het Frans toegezonden.
- Nederlandstalige cliënten worden vaak in het Frans aangesproken door specialisten die geen Nederlands kennen.

- Ongeveer 58 procent van de Nederlandstalige cliënten in de openbare ziekenhuizen wordt niet correct ontvangen en is verplicht Frans te gebruiken.
- Het contact tussen specialist en huisarts gebeurt meestal in het Frans, zeker in de briefwisseling, ook als de huisarts buiten Brussel woont.
- Het paramedisch en onthalend personeel zijn vaak eentalig Frans.
- Met de nieuwe regeling voor de medische urgentie beslist de arts van de MUG waar een cliënt wordt gehospitaliseerd.
- Operatoren van de telefooncentrales van de spoeddiensten zijn niet steeds tweetalig.
- De medische urgentieteamen blijken vaak niet tweetalig. Ook bij interventies buiten Brussel blijken ze de Nederlandse taal niet machtig.
- Spoeddiensten verwijzen cliënt vaak door naar unicommunautaire gespecialiseerde diensten, waar hij de taal niet van verstaat of spreekt. ,
- Over de communicatie op de spoedafdeling was 57 procent van de patiënten ontevreden. De ontevredenheid stijgt tot 62,5 procent indien de spoeddienst en niet de cliënt het ziekenhuis bepaalt.
- Dat ziekenhuizen van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (GGC) een driemaandelijks taaltoelage krijgen, is geen waarborg voor een correct gebruik van het Nederlands. Soms is de omgang met het Nederlands er zelfs problematisch.

Een kleine kanttekening. De toestand verschilt van ziekenhuis tot ziekenhuis. Zo scoort het Nederlands in de openbare ziekenhuizen vooral slecht in Molière-Longchamps en Etterbeek-Elsene wat de openbare ziekenhuizen betreft.¹⁶ In de private ziekenhuizen zijn Edith Cavell, Europa en Sint-Etienne de hekkensluiters. De toestand in de openbare ziekenhuizen, die een sociaal zwakker en minder mondig publiek aantrekken is vaak (nog) erger dan die in de private ziekenhuizen. Merk daarbij op dat dit publiek minder dan het andere cliënteel kan wegtrekken naar andere ziekenhuizen, elders in Vlaanderen.

Hoe zit het, ten slotte, met de Nederlandstalige aanwezigheid in de beslissingsorganen van de openbare ziekenhuizen?

Op koepelniveau bezetten de Nederlandstaligen, in uitvoering van het huidige regeerakkoord van de GGC, 15 procent van de zitjes in de algemene vergadering (6 op een totaal van 40) en 17,86 procent in de

raad van bestuur (5 op een totaal van 28). Tegelijk leveren de zij een van de drie ondervoorzitters, een van de twee commissarissen van het verenigde college (met vetorecht) en de adjunct afgevaardigd bestuurder.

Op plaatselijk niveau is de gewaarborgde vertegenwoordiging geregeld in de statuten van de ziekenhuisverenigingen. Gemiddeld hebben de Nederlandstaligen een aandeel van 11,63 procent van de zitjes in de algemene vergaderingen (15 op een totaal van 129) en 12 procent in de raden van bestuur (9 op een totaal van 75).

Geen Nederlands, geen betrekking?

Aparte aandacht verdient de problematiek van de aanstellingen van het personeel in de openbare ziekenhuizen. Vooral de verplichte tweede taalkennis stelt hier een probleem. Dat is niet nieuw. Al van bij het in voege treden van de taalwetgeving proberen de Franstalige meerderheden in de gemeenten en de OCMW's te taalwet te omzeilen of buiten spel te zetten. Dat is des te meer het geval voor het ziekenhuispersoneel.

Soms werden politieke compromissen gesloten. Zo kwam de vice-gouverneur in 1970 tegemoet aan de moeilijkheden met betrekking tot de aanwerving van paramedisch personeel door zich niet te verzetten tegen de aanwerving van eentalige personeelsleden, voor zover zij binnen de termijn van één jaar in hun taalexamen zouden slagen. Eenzelfde afwijking van de wettelijke taalvereisten werd door de vice-gouverneur toegekend voor de aanwerving door de OCMW's van gesco's of vervangers voor loopbaanonderbreking.

In 1996 kregen deze afwijkingen een algemener vervolg met het "taalhoffelijkheidsakkoord". Het akkoord was een antwoord op de weigering van de Franstalige meerderheidspartijen om aanstellingen strijdig met de taalwet te vernietigen. In ruil voor een afwijking met betrekking tot de aanwerving van contractuelen door gemeenten en OCMW's en een federale versoepeling van de taalexamens en hun quotering hopen de Nederlandstalige meerderheidspartijen dat het toezicht op de andere aanstellingen strijdig met de taalwet voortaan correct zou gebeuren. Wat de twee eerste versies van het akkoord betreft bleef deze hoop niet gewettigd.

Sinds de oprichting van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de gelijktijdige regionalisering van het toezicht loopt het – door Franstalige tegenwerking – spaak met de uitoefening ervan. In 1980 leidde nog 69

procent van de door de vice-gouverneur geschorste aanstellingen bij OCMW's tot een vernietiging. Sinds 1989, het jaar dat het Verenigd College bevoegd is, werd er nauwelijks nog vernietigd.¹⁷

Schorsingen en vernietigingen bij OCMW's sinds 1989

<i>Jaar</i>	<i>Aantal dossiers</i>	<i>Onwettig (a)</i>	<i>Schorsingen (b)</i>	<i>Vernietigingen (c)</i>
1989	-	125	125	3 (2,4%)
1990	-	111	111	4 (3,6%)
1991	-	181	181	1 (0,6%)
1992	-	166	166	0 (0,0%)
1993	-	168	168	19 (11,3%)
1994	-	169	169	19 (11,2%)
1995	297	107 (36,0%)	107 (36,0%)	11 (10,3%)
1996	295	147 (49,8%)	147 (49,8%)	11 (7,5%)
1997	305	134 (43,9%)	134 (43,9%)	10 (7,5%)
1998	537	391 (72,8%)	173 (32,2%)	26 (6,6%)
1999	847	637 (75,2%)	101 (11,9%)	2 (0,3%)

(a) Tot en met 1997 is dit aantal gelijk aan het aantal schorsingen. Nadien ligt dit aantal hoger ten gevolge van de toepassing van het zgn. "taalhoffelijkheidsakkoord". De percentages in deze kolom zijn berekend ten opzichte van het aantal dossiers.

(b) De percentages in deze kolom zijn berekend ten opzichte van het aantal dossiers.

(c) De percentages in deze kolom zijn berekend ten opzichte van het aantal onwettige aanstellingen. Voor de periode van 1993 tot en met 1996 betreft het vernietigingen door de gouverneur en niet door het Verenigd College.¹⁸

Na 1999 zijn er geen volledige cijfers meer beschikbaar. Evenmin zijn er cijfers specifiek voor de ziekenhuizen, zeker niet nu het Verenigd College het toezicht op hen uitoefent. Uit de driemaandelijke taalrapporten van de vorige regeerperiode toch deze cijfers.¹⁹

- Van 1 juli 1995 tot en met 31 maart 1997 – een periode van 20 maanden – waren er in drie ziekenhuizen schorsingen: New Paul Brien, Bracops en Bordet.
- In totaal werden er 53 aanstellingen geschorst en werden er uiteindelijk 12 vernietigd (allemaal in New Paul Brien).

Naar echte tweetaligheid of eigen Vlaamse ziekenhuizen?

Uit feiten en cijfers blijkt dat de taaltoestand in de Brusselse ziekenhuizen een echt maatschappelijk probleem is, dat vele Nederlandstaligen in en buiten Brussel persoonlijk raakt. Op een ogenblik dat de Brusselse ziekenhuizen steeds meer beroep doen op “interculturele bemiddelaars”, heeft een Nederlandstalige nergens – behalve in het eigen VUB-ziekenhuis – de absolute waarborg dat hij in de eigen taal zal kunnen uitleggen wat hij voelt of waaraan hij lijdt. Vooral de sociaal zwakke cliënt staat in de kou.

Decennialange ervaring leert dat het bijna onmogelijk is om de Brusselse ziekenhuizen echt tweetalig te maken. Dat verbaast niet. De bicommunautaire sector faalt over de hele lijn. Bij gebrek aan consensus tussen de taalgroepen is er niet alleen de aanslepende taalproblematiek. De Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie komt gewoon niet toe aan beleid. Er is geen Brussels gezondheidsbeleid, enkel een non-beleid. De Nederlandstaligen zijn er niet in geslaagd de bijkomende financiële injecties in de noodlijdende ziekenhuizen in het recente verleden te vertalen in een reële verbetering van de Nederlandstalige dienstverlening in de gezondheidszorg.

De toepassing van de taalwet stuit – ondanks “taalhoffelijkheidsakkoord” – telkens op een veto van de Franstalige meerderheidspartijen. Op een ogenblik dat ook de overheid de lat steeds hoger legt voor de aanwerving van personeel, blijkt kennis van het Nederlands in tweetalige ziekenhuizen vaak geen struikelsteen. Opmerkelijk is ook dat het Franstalige onderwijs, met inbegrip van de universiteiten, afgestudeerden aflevert die er niet in slagen ook maar een woord Nederlands te spreken of te begrijpen en dat terwijl tweetalige afgestudeerden van Nederlandstalige universiteiten – andere dan de VUB – niet welkom zijn.

In het verlengde van al die vaststellingen, wint de “unicommunautaire optie” – eigen Vlaamse ziekenhuizen in Brussel – aantrekkingskracht. Op voorwaarde dat de eigen instellingen ook open zullen staan voor anderstalige cliënten. Maar dat hoeft geen probleem te zijn. Het “eentalige” AZ in Jette (VUB) is in de praktijk nu al het enige Brusselse ziekenhuis met een correcte tweetalige, ja zelfs meertalige dienstverlening. De Vlaamse regering heeft nu al de bevoegdheid om eigen ziekenhuizen uit te bouwen, bijvoorbeeld als antennes van het AZ. Voor een afsplitsing van de bestaande bicommunautaire sector, naar het voorbeeld van cultuur en onderwijs, is er wel instemming nodig van de Franstaligen.

1. Onder “virtueel ziekenhuis” wordt een systeem van doorverwijzing door de huisarts naar

kwaliteitsvolle Nederlandstalige specialisten in de Brusselse ziekenhuizen verstaan. Het project (“project Peers”, naar de bedenker) gaat uit van het *Doktersgild Van Helmont*.

2. Het initiatief voor dit verzoekschrift ging uit van de *Vlaamse Volksbeweging (VVB)* in Brussel. Omdat meer dan vijftienduizend handtekeningen werden verzameld heeft de eerste ondertekenaar het recht om binnenkort te worden gehoord in het Vlaams Parlement.
3. Op initiatief van het *Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen (OVV)* dienden lokale mandatarissen uit Brussel en omgeving klacht in bij de Raad van Europa. Verwacht wordt dat de bevoegde commissie binnenkort een verslaggever aanduidt, die mogelijk op werkbezoek komt.
4. Excusief het Militair Hospitaal in Neder-over-Heembeek (Brussel-stad).
5. Het betreft hier een Franstalig ziekenhuis.
6. IRIS staat voor “Interhospitalière Régionale des Infrastructures des Soins” of, in het Nederlands, voor “Interhospitalenkoepel van de Regio voor Infrastructurele Samenwerking”. Die koepel staat in voor het toezicht en de coördinatie van de ziekenhuizen. Behalve algemene ziekenhuizen, maakt ook de gespecialiseerde verpleeginrichting van het OCMW van Jette deel uit van de koepel.
7. De bedden van de gespecialiseerde verpleeginrichting van het OCMW van Jette (zie: voetnoot 6) zijn niet mee opgenomen in het totaal cijfer. Het zijn er 72.
8. Exclusief de spoed- en MUG-dienst van het Militair Hospitaal in Neder-over-Heembeek (Brussel-stad).
9. Zie: de arresten 21 222 tot en met 21 225 van 5 juni 1981.
10. Zie: de adviezen 22 030 van 12 februari 1992, 27 240 van 4 juli 1996 en 29 336 van 22 oktober 1998.
11. In de gemeenten met minder dan 20 000 inwoners is niet de vice-gouverneur, maar de gouverneur bevoegd om op te treden tegen beslissingen van OCMW's, die strijdig zijn met de taalwet. Het betreft Sint-Agatha-Berchem en Koekelberg. In geen van beide gemeenten is er evenwel een openbaar ziekenhuis.
12. Zie: arrest 23 477 van 14 september 1983 van de Raad van State (arrest Mannes).
13. Volgens een ongeschreven regel heeft de VUB recht op een derde van het aantal bedden en benoemingen in de openbare ziekenhuizen. Tot nu toe vervult de VUB zijn opdracht niet binnen deze ziekenhuizen omdat de werkomgeving en de verloning in de Brusselse ziekenhuizen voor haar afgestudeerden te onvoldoende aantrekking zijn.
14. Soms worden Nederlandstaligen zelfs gewoon niet in dienst genomen. Dat overkwam recent een kandidate hoofdgeneesheer in Brugmann fusie. Ze werd, alhoewel eerste in het examen, voorbijgestoken door een Franstalige. De Raad van State geeft haar wel gelijk, maar betrokkene was intussen al elders aan het werk en bedankte uiteindelijk voor de betrekking.
15. Twee voorbeelden – een oud en een recent – slechts uit de klacht, die op dit ogenblik door de Raad van Europa wordt onderzocht (zie: voetnoot 3):
 - 1962: Een vrouw krijgt een buikoperatie, terwijl haar tanden moesten worden getrokken.

- 2000: Een geval hyperventilatie wordt verward met hartinfarct. Er volgt onnodige cardiologie, terwijl een korte ondervraging in de eigen taal uitsluitend had kunnen geven.
16. Zo waren de sociale werkers in Etterbeek-Elsene in 1992 allemaal eentalig Frans. In hetzelfde ziekenhuis, enkele jaren later: een vrouw met hoofdwonde, begeleid door haar vriendin, wordt geweigerd met als uitleg: "Dit is een Franstalig ziekenhuis. Ik versta u niet." Voor alle duidelijkheid: het betreft wel degelijk een bicommunautair, dus tweetalig ziekenhuis.
 17. Hetzelfde geldt voor de gemeenten, met dat verschil dat de Brusselse regering nu moet vernietigen wat hen betreft. In 1980 nog 78,9 procent vernietigingen, na 1989 (bijna) nihil.
 18. Zie: voetnoot 11.
 19. De cijfers komen uit het zevende taalrapport.

Duitstalige volksgroepen in België: een bedreigde minderheid?

Dr Hans J. Verboven

Buitenlanders het Belgische staatsstelsel verduidelijken gaat van een optimistische inschatting van het menselijke bevattingvermogen uit. Wanneer men bij de Vlaams-Waalse tegenstellingen blijft, zijn staatsvormingen nog enigszins ontwarbaar. Betreft men echter de Duitstalige Belgen nog bij de uiteenzetting, moet men naast een apathisch of radeloos geworden gesprekspartner ook bij zichzelf toenemende onzekerheid vaststellen.

Wie zijn eigenlijk die Duitstalige Belgen? Een belangrijk feit, dat reeds uit de titel blijkt, is dat deze niet enkel in de Oostkantons leven. De Oostkantons vormen echter slechts het grondwettelijk erkende Duitstalige gebied van België. Daarbij hoorden ze bij de oprichting van België niet eens tot deze jonge staat die in 1830 minstens 250000 Duitstalige inwoners¹ omvatte en het aanvankelijk nuttig genoeg vond haar wetgeving ook in het Duits te publiceren. Waar woonden die kwart miljoen Duitstaligen dan? Het grootste deel (200000) woonde natuurlijk in het in 1839 afgescheiden groothertogdom Luxemburg. De overgebleven Duitstaligen (geschat tussen de vijftig- en honderdduizend) woonden in de gebieden die na de eerste wereldoorlog "Alt-Belgien" gedoopt werden, in tegenstelling met de geannexeerde Oostkantons (Neu-Belgien). In historisch perspectief is deze benaming uitermate ongelukkig, want in tegenstelling tot "Neu-Belgien" omvat "Alt-Belgien" gebieden die niet of nauwelijks met elkaar verwant zijn.

"Alt-Belgien-Nord" omvat de gemeenten van Overmaas.² De van oorsprong Germaans bevolkte gebieden behoorden tot het hertogdom Limburg, dat vanaf 1288 door hertog Jan met Brabant verenigd werd. Het dialect dat er gesproken werd was het Plat-Diets. Van gestandaardiseerde eenheidstalen was nog lang geen sprake en zelfs tijdgenoten schijnen ter zake niet zeker geweest te zijn. Tot welke kunstmatige standaardtaal het dialect in deze streek nu behoorde was tijdens het interbellum onderwerp van een heuse "Philologenstrijd"³. Het wetenschappelijk compromis van de Leuvense professor Henri Draye⁴ in volle oorlogstijd, getuigt niet enkel van wetenschappelijke accuratesse, maar ook van diplomatie. Een wettelijk kader voor de Duitse taal ontbrak

en elke poging om het Duits als schooltaal terug in te voeren mislukte.⁵ In de naweeën van de Vlaamse romantiek herflakkerde rond de eeuwwisseling ook het "Deutschtum" in gans Alt-Belgien. De Eerste Wereldoorlog zou hier echter verandering in brengen en de sympathie van de inwoners gold België, wat gezien het ontbreken van enige vroegere staatsbinding met het Duitse rijk niet verwonderlijk is.

Midden-"Alt-Belgien" omvat slechts de tot de provincie Luxemburg behorende gemeenten Bocholz, Urt, Deifeld en Watermal. Het kleine gebied sluit geografisch bij de Oostkantons aan. Samen met enkele gemeenten uit "Alt-Belgien"-Noord werd Bocholz in het kader van een "grenscorrectie" reeds enkele dagen na de Duitse veldtocht in België geannexeerd.⁶

Zuid-"Alt-Belgien" omvat de stad Arel (Arlon) en verschillende gemeenten in het zuidoostelijke puntje van België.⁷ Bij de onafhankelijkheid van het Groothertogdom bleef dit stukje bij België. In tegenstelling tot het Groothertogdom, werd het tijdens de Tweede Wereldoorlog bewust niet door de Duitsers geannexeerd, daar Hitler het Belgische vraagstuk na de oorlog in zijn geheel oplossen wou.⁸

De drie delen van "Alt-Belgien" vormen historisch en linguïstisch geen geheel. Hun enige overeenkomst ligt in het feit dat ze reeds bij het ontstaan van België tot deze staat behoorden en dat er gesproken dialect tot de Duitse taal behoort. De verschillen tussen de dialecten ("Ripuarisch" in "Alt-Belgien"-Noord en "Moselfränkisch" in Midden- en Zuid-"Alt-Belgien") zijn zo groot dat sprekers uit die gebieden elkaar niet meer kunnen verstaan. Daar het Duits als overkoepelende standaardtaal niet aanwezig is, zal in deze situatie naar het Frans als contacttaal moeten worden teruggegrepen. In de praktijk merkt men echter dat deze situatie zich niet stelt, daar het dialectgebruik situatief zeer beperkt is.⁹ Zeer opvallend is ook het gebrek aan volksbewustzijn. Voor de inwoners van deze gebieden is het dialect geen identiteitsbouwende factor. Ze zijn zelfs hyperloyaal tegenover het Frans en werken zo de verdringing van hun moedertaal zelf in de hand. De verklaring voor dit ontbrekend identiteitsbewustzijn moet ten dele in het ontbreken van het Duits als overkoepelende standaardtaal gezocht worden, waardoor ze zeer moeilijk met de andere Duitstalige groepen in België en natuurlijk in Duitsland kunnen communiceren. Verder hebben de oorlogen van de twintigste eeuw het prestige van het Duitse dialect sterk doen afnemen en zijn velen als blijk van loyaliteit ten aanzien van België volledig op het Frans overgestapt.¹⁰ Samen met het ontbreken van elke beschermingmaatregel van het Duitse dialect heeft dit tot gevolg gehad dat de volkstaal steeds

minder gebruikt en gekend is. Het toonaangevende, zij het gedateerde onderzoek van Peter Hans Nelde uit analyseerde de taalsituatie aan het einde van de jaren zeventig. Voor Noord-"Alt-Belgien" stelde hij vast dat 70% van de inwoners het Duitse dialect nog als moedertaal hadden. In Midden-"Alt-Belgien" lag dit cijfer zelfs op 77,5%. Zuid-"Alt-Belgien" scoorde met 66% van de inwoners het slechtst. Vele gemeenten hadden echter een dialectaandeel van dicht tegen de 100% . Het ging om ongeveer vijftigduizend sprekers¹¹ verspreid over de drie gebieden. In zijn geheel was dit toch een uitzonderlijk goed resultaat na bijna 150 jaar veronachtzaming. Dat het dialect ook in de sterke veranderde samenleving na de Tweede Wereldoorlog nog redelijk standhield ligt aan de overwegend agrarische structuur van de gebieden en de daarmee samenhangende geringe ontsluiting. Een van de belangrijkste vaststellingen die voor het voortbestaan van het dialect dramatisch zijn, was dat de sprekers vooral in de leeftijdsgroepen boven de veertig te vinden waren. Sedertdien is de oudste generatie uitgestorven zodat het aantal dialectsprekers sterk afgenomen zal zijn en op termijn met een volledige verdwijning van het dialect gerekend moet worden. Daarbij heeft het "moselfränkische" dialect in Zuid-"Alt-Belgien" meer voordelen door de nabijheid van het Groothertogdom Luxemburg. De nauwe verwantschap met het "Letzbuergisch" biedt immers perspectieven voor tewerkstelling. Ook profiteert de grensstreek van het Luxemburgs media-aanbod.

Geheel anders is de situatie van de Oostkantons. Deze werden bij de afhandeling van de napoleontische oorlogen in samenspraak met het Koninkrijk der Nederlanden aan Pruisen toegewezen. Het ging hierbij om de stedelijke kernen Eupen, Malmedy en Sankt-Vith en omliggende gemeenten zoals Eynatten, Bütgenbach, Raeren enz.. Na de Eerste Wereldoorlog werden de gebieden als herstelbetaling aan België toegewezen. Het van oorsprong Duitstalige Malmedy werd ambtelijk onmiddellijk van de Oostkantons gescheiden.¹² De Oostkantons zelf zijn ook geen homogeen gebied. De Hoge Venen vormen zowel een geografische als linguïstische grens. In het gebied rond Eupen is het gesproken dialect "Ripuarisch" (in het Noorden) en "Niederfränkisch" (in het Zuiden). Rond Sankt-Vith wordt "Moselfränkisch" gesproken. De Duitse standaardtaal overkoepelt de dialecten, die, de Europese trend volgend, meer en meer aan betekenis verliezen en plaats ruimen voor het "Hochdeutsch". Het feit dat het Duits hier schooltaal is, versterkt de trend. In tegenstelling tot de inwoners van "Alt-Belgien" beschikken de Duitstaligen in de Oostkantons over een zeer goede wettelijke

bescherming. Enkel de bescherming van de Duitstaligen in Südtirol is nog beter verzekerd. Ook zijn de ongeveer zeventigduizend Duitstalige Belgen zich terdege van hun volkseigenheid bewust en treedt men zelfverzekerd, maar met wisselend succes tegen Waalse bemoeienissen en pesterijen op. Cultureel zijn de Oostkantons op de grote broer Duitsland gericht. Vooral het grensgebied rond Aken profiteert van deze situatie. Het televisie-aanbod uit Duitsland overheerst ook de Oostkantons. Een grote uitzondering vormt echter de "Belgischer Rundfunk" te Eupen. Deze officiële en hypermoderne radiozender biedt berichtgeving die de kwaliteit en objectiviteit van de VRT makkelijk overstijgt en zelfs in Duitsland concurrentie vormt voor de plaatselijke nieuwsstations. Ook in "Alt-Belgien" wordt hij door een minderheid die het standaardduits beheerst graag ontvangen.

Op economisch vlak sluiten de Oostkantons ook nauw met Duitsland aan (velen zijn omwille van hun perfecte twee- of drietaligheid zeer geliefde werknemers), maar hier is ook een zeer sterke aantrekkingskracht van de grootstad Luik te bemerken.

Slot

Ondanks verwoede pogingen van de francofonie om het Duits terug te dringen door verscheidene pesterijen is en blijft het openbare leven in de Oostkantons door en door Duits. Tenzij grote francofone migratiestromen opgang komen zoals in Vlaams-Brabant en de Rand zijn hier op termijn geen verschuivingen te verwachten. Slechter is het met "Alt-Belgien" gesteld, waar het Duitse dialect in de nabije toekomst enkel nog als geschiedenis zal gelden. Het Frans-Vlaams, het Elzas-Duits, het Bretoens en de vele kleine volkstalen in Frankrijk zullen wellicht spoedig volgen. Hopelijk zal Europa niet op de Franse manier met haar culturele diversiteit omspringen.

1. Pabst, Klaus: *Politische Geschichte des deutschen Sprachgebiets in Ostbelgien bis 1944*. In: Nelde, Peter Hans: *Deutsch als Muttersprache in Belgien*. Forschungsbericht zur Gegenwartslage. Wiesbaden 1979. Pag. 22. (verder Nelde 1979A)
2. Het gaat om de gemeenten Gemmenich, Sippenaken, Bleiberg, Homburg, Montzen, Moresnet, Aubel, Klause, Kapell, Welkenrath, Balen, Membach, Bocholz, Deifeld, Urt en Watermal.
3. Zo probeerden de professoren Scharpé en Mansion het oorspronkelijke Nederlandstalige karakter van Overmaas en zelfs Eupen te bewijzen en eisten de

toewijzing van de gebieden aan de provincie Limburg. Nog in 1940 hekelde Florimond Grammens de terugkeer van de in zijn ogen Vlaamse Oostkantons. (Pabst, Pag. 29)

4. Draye, Henri: *De studie van de Vlaamsch-Waalsche taalgrenslin in België (Taalgrens en kolonisatie I)*, Brussel / Leuven 1942.
5. Nelde, Peter Hans: *Volkssprache und Kultursprache. Die gegenwärtige Lage des sprachlichen Übergangsgebietes im deutsch-Belgischen-Luxemburgischen Grenzraum*. Wiesbaden 1979, Pag. 30. (verder Nelde 1979B)
6. Pabst, Pag. 30.
7. Het gaat om de gemeenten Nothum, Hewardingen, Girsch, Tintingen, Hondelingen, Diedenberg, Attert, Tontelingen, Elcheroth, Selingen, Niederelter, Wolkringen, Törnich, Herzig, Martelingen, Metz, Bonnert, Holdingen, Heischlingen, Athem, Ibingen en Feiteler.
8. Pabst, Pag. 30.
9. Zo zal men in "Alt-Belgien" als vreemde nooit in het dialect aangesproken worden. Dit beperkt zich tot de huiselijk sfeer, tot de plaatselijke cafés en het locale verenigingsleven. Op het werk wordt het slechts gesproken indien de tewerkgestelden uit dezelfde dorpsgemeenschap komen. Nelde 1979B Pag. 54-80.
10. Dit wordt bijzonder duidelijk wanneer men de talentellingen van voor en na de Tweede Wereldoorlog vergelijkt. Na de oorlog beweerden nog slechts enkelen dat het Duitse dialect hun moedertaal is, terwijl de bevolkingssamenstelling nauwelijks veranderd was. Waarschijnlijk speelden factoren als angst of schaamte hierbij een grote rol. Nelde 1979B, Pag. 70.
11. Opzoeken + hedendaagse schatting uit doikgiesser
12. Er blijven echter taalrechten voor de Duitstaligen van kracht.

Subsidariteit, horizontaal beschouwd

Prof. Dr Filip Dorssemont

1° De les van Quadragesimo Anno

In 1931 vaardigde Pius XI een encycliek uit met betrekking tot de 'heropbouw van de maatschappelijke orde'. De encycliek werd *Quadragesimo anno* genoemd, naar de eerste twee woorden van de aanhef en hij kwam veertig jaar na *Rerum novarum* tot stand.

In deze encycliek wordt de gedachte uitgedrukt dat een samenleving uit een geheel van kleinere dan wel grotere maatschappelijke, minder dan wel meer omvattende verbanden bestaat. De Heilige Vader verzet zich tegen het toewijzen van functies aan hogere of meer omvattende verbanden, inzake datgene wat lagere of minder omvattende organisatiestructuren tot stand kunnen brengen. Hij verzet zich met klem. Er is sprake van een 'ernstig kwaad', een 'onrechtvaardigheid' en een verstoring van de goede orde. Er wordt een parallel getrokken met het ontzeggen van elke vorm van verantwoordelijkheid aan het individu ten voordele van de gemeenschap.

In het geding is de vraag of en wanneer het optreden van de hogere of meer omvattende verbanden "subsidiar" is aan dat van de lagere of minder omvattende verbanden. De encycliek *Quadragesimo anno* refereert aan het zogeheten "subsidiariteitsbeginsel".

Dit beginsel lag nog niet zo heel lang geleden op ieders lippen. Op de Top van Maastricht werd het zowel in het EG-Verdrag als in het EU-Verdrag geloodst.

De subsidiariteit waarvan sprake in beide verdragen betreft de verhouding van entiteiten die zich staatsrechtelijke op een 'hoger niveau' bevinden ten opzichte van entiteiten op een lager niveau dat bovendien *ratione loci* en *ratione personae* minder omvattend is. In dit opzicht wordt gewag gemaakt van verticale subsidiariteit.

De context waarin deze passage opduikt heeft geenszins betrekking op de onderlinge verhouding van publiekrechtelijke verbanden. Evenmin is de verhouding van de federale staat tot de deelstaten, noch deze van de 'internationale gemeenschap' ten opzichte van de Staten aan de orde. De

encycliek reflecteert over de rol van de Staat en deze van werkgevers- en werknemersorganisaties om gestalte te geven aan rechtvaardige arbeidsverhoudingen.

Het betreft de verhouding van vrijwillige en collectief georganiseerde verenigingen van *burgers* ten opzichte van de Staat. *Ratione personae et ratione loci* opereren ze op een even omvattend niveau als de Staat. In dit opzicht wordt gewag gemaakt van horizontale subsidiariteit. De omstandigheid dat organisaties van werknemers en werkgevers publiekrechtelijk niet op het zelfde niveau staan als de Staat doet daaraan geen afbreuk.

Quadragesimo anno geldt als één van de oudste gezaghebbende teksten waarin de idee van horizontale subsidiariteit wordt uitgedrukt.

De pauselijke encycliek is niet geheel onproblematisch.

Niet zozeer de omstandigheid dat de encycliek als corporatistisch dient te worden gekwalificeerd, lijkt ons aanstootgevend, doch wel het historische tijdsscharnier waarin dit document werd geredigeerd.

Het behoort tot de onstuitbare dynamiek van de syndicale vrijheid dat werknemers zich onderling groeperen teneinde hun concrete belangen als werknemers te verdedigen en te bevorderen. Een reflectie over de relatie tussen fundamentele werknemersrechten en democratie kan moeilijk voorbijgaan aan het bestaan van bepaalde Jacobijnse reactionaire reflexen. Jacobijnen staan bepaald vijandig tegenover werknemerscollectiviteiten.

Naar het gevleugelde woord van Le Chapelier is er in dergelijke visie slechts ruimte voor het algemeen belang en het particuliere of singuliere belang van het individu¹. De erkenning van een collectief of algemeen belang van intermediaire collectiviteiten dat niet met het abstracte algemene belang zou samenvallen is in dergelijke benadering ondenkbaar. In dergelijke opvatting wordt politieke actie het exclusieve monopolie van parlementaire assemblées.

De syndicale vrijheid en de syndicale actie, *a fortiori* deze die zich keert tegen het overheidsbeleid, is in dergelijke denkkader een rechtstreekse bedreiging voor de 'democratie'.

Het is *bon ton* om als goede democraten te wijze op de primauteit van het parlement op de straat.

In een meer eigentijdse staatsopvatting dient *anno 2002* te worden uitgegaan van de erkenning van intermediaire lichamen en daarmee overeenstemmende collectieve belangen.

Het zou erg naïef zijn om dergelijke Jacobijnse Staatsopvatting als een relict uit vervlogen tijden te beschouwen. Bepaalde uitwassen beïnvloeden tot op heden het juridische denken en het politieke discours.

2° Horizontale Subsidiariteit in Belgische Arbeidsverhoudingen

Een ideale toetssteen om het bestaan van onderhuidse Jacobijnse opvattingen te onderkennen, betreft het leerstuk van de zogeheten 'politieke staking'. Ook achter het dispuut over de grondwettigheid van de C.A.O.-Wet en achter de systematische interventies van de Belgische wetgever in het collectieve loonoverleg gaat ons inziens een conflict schuil tussen een Jacobijns en een meer door de subsidiariteitsgedachte gekenmerkte staatsopvatting.

a) De politieke 'staking'²

Het doctrinale dispuut over de politieke staking betreft in wezen een definitorisch probleem.

In de doctrine bestaat immers een grote *consensus* over de onrechtmatigheid van politieke stakingen. De meningen lopen uiteen, wanneer het erop aankomt de politieke staking te definiëren.

Een staking kan immers zowel als politiek worden gekwalificeerd wegens haar voorwerp als op grond van van de antagonist in het collectieve conflict.

Een benadering waarbij elke tegen de overheid gerichte staking als politiek wordt bestempeld, berooft werknemers van het recht de socio-economische overheidspolitiek te contesteren die rechtstreeks de belangen van burgers als werknemers raakt. Dergelijke benadering staat finaal op gespannen voet met de erkenning van de vrijheid van burgers organisaties op te richten ter verdediging en bevordering van hun belangen als werknemers. Het gaat immers niet op om enerzijds de legitimiteit van een collectieve belangenverdediging te erkennen, en anderzijds deze organisaties niet de middelen te gunnen dat organisatorisch doel via collectieve actie te verwezenlijken. De stelling dat elke tegen de overheid gerichte staking een verboden politieke staking zou betreffen, miskent bovendien dat de overheid ook als de economische of juridische werkgever optreedt van honderdduizenden werknemers.

Een definitie die oog heeft voor het doel van de collectieve actie (staking) lijkt ons verkieslijk.

In dergelijke definitie zijn slechts die stakingen verboden, die een zuiver politieke, in tegenstelling tot socio-economische doelstelling beogen. Men

kan in dit verband denken aan een staking die de hervorming van 's lands grondwettelijke instellingen beoogt. In de rechtspraak en de doctrine worden slechts zuiver 'politieke stakingen' die de vrijwaring van de grondwettelijke instellingen of de bestaande politieke orde beogen, legitiem geacht³. Finaal worden dergelijke stakingen door een door sommige grondwetten erkend *ius resistendi* geschraagd.

De onmogelijkheid om de juridische legitimiteit van zuiver politieke stakingen te erkennen legt een spanningsverhouding bloot tussen juridische legitimiteit en politieke of morele legitimiteit. Democraten dienen zich bewust te zijn van het feit dat de erkenning van het algemeen en enkelvoudig stemrecht de vrucht was van verboden louter politieke stakingen.

b) Grondwettigheidsdebat CAO-Wet⁴

In een ophefmakend tussenarrest van de van 12 april 1989 wierp de Raad van State de vraag op of het geheel van de representatieve organisaties in de schoot van het paritaire comité al dan niet optrad als een 'administratieve overheid'⁵. Maatgevend was de overweging dat het normatieve gedeelte van de in een paritair orgaan gesloten C.A.O. rechtsgevolgen teweegbrengt van dwingend en suppletief recht, voor derden die niet noodzakelijk hebben ingestemd, noch betrokken waren bij de totstandkoming van die bepalingen. Een *revanche sur la judiciaire* had tot gevolg dat het vraagstuk van de vernietigingsbevoegdheid door de Raad van State van in paritaire organen gesloten C.A.O.'s voortaan zonder voorwerp was.⁶ De Raad van State heeft in een later arrest zelf haar vernietigingsbevoegdheid van buiten paritaire organen gesloten C.A.O.'s ontkend⁷.

De vraag of de bij wet geregelde rol van de Koning en de vaststelling dat representatieve organisaties bij C.A.O. rechtshandelingen stellen met een normatieve draagwijdte, verenigbaar zijn met de grondwettelijk vastgelegde verdeling der machten blijft evenwel overeind.

Zo werd betoogd dat de bij wet erkende normatieve en reglementerende bevoegdheid van de sociale partners afbreuk doet aan de grondwettelijke verdeling der machten.⁸

De stelling berust op een syllogisme dat vooral door zijn eenvoud bekoort.

Alle machten gaan uit van de Natie en dienen overeenkomstig de grondwettelijke verdeling der machten te worden uitgeoefend. Voor de uitoefening van normatieve of reglementaire machten door niet in de Grondwet genoemde organen (*in casu* de representatieve

werknemersorganisaties, en de werkgevers en hun organisaties) is in dergelijk schema *prima facie* geen plaats.

Achter dergelijke redenering gaat de premisse schuil dat artikel 33 van de Grondwet *per se* als de consecratie van het juridisch monisme moet worden beschouwd.

Onder juridisch monisme wordt een visie op recht begrepen, die het recht reduceert tot het statelijke recht. Het moderne staatsbegrip vormt daarbij een constitutief bestanddeel van de definitie van recht. In een meer pluralistische benadering van het recht, wordt in andere georganiseerde gemeenschappen dan de Natie-Staat een juridisch moment onderkend. Binnen die gemeenschappen worden rechtsnormen afgescheiden en afgedwongen ten aanzien van de leden van die gemeenschap.

In een meer pluralistische benadering gaan niet alle machten van de Natie uit. Artikel 33 van de Belgische Grondwet heeft primair betrekking op de in de Belgische rechtsorde uitgeoefende machten. Slechts die machten gaan van de Natie uit. De C.A.O.-Wet heeft wezenlijk betrekking op machten die uitgaan van de georganiseerde bedrijfsp gemeenschap van werkgevers en werknemers. De C.A.O.-Wet moet gezien worden als een receptie door het statelijk recht van machten die van een andere, namelijk substatelijke rechtsorde uitgaan.

De C.A.O.-Wet is geen schending van de grondwettelijke verdeling der machten en nog minder een schending van het democratisch beginsel. Het is inderdaad passend dat regels gemaakt worden door entiteiten die representatief zijn voor de rechtsonderhorigen op wie deze (gereciperde) substatelijke rechtsnormen betrekking hebben.

Dergelijke visie spoort ook met de subsidiariteitsgedachte. De toepassing van dit beginsel overstijgt de bevoegdheidsverdeling tussen de Europese Gemeenschappen en haar lidstaten. Voor de goede orde mag eraan herinnerd worden dat de subsidiariteitsgedachte historisch reeds werd verwoord in de pauselijke encyciek *Quadragesimo Anno*. De in geding zijnde subsidiariteit had aldaar betrekking op de verdeling van de bevoegdheden tussen de moderne Staat en de sociale partners.

c) Interventies van de overheid in het loonoverleg : iets meer subsidiariteit

Een respect voor het subsidiariteitsbeginsel impliceert eveneens dat de Staat zich onthoudt van verregaande en langdurige ingrepen in het collectief C.A.O.-overleg. De internationaalrechtelijk gewaarborgde vrijheid van het collectief overleg moet primair in die zin worden begrepen. Al te

vaak wordt het socio-economische voorwerp van deze vrijheid gebruikt, als een alibi om deze norm onder de categorie van economische, sociale en culturele rechten te subsumeren. In een tweede beweging worden bepaalde vastgeroeste opvattingen over de geringe juridiciteit van economische, sociale en culturele rechten geprojecteerd om de zogeheten directe werking van dit beginsel te relativeren.

In dit verband wordt soms gewezen op het programmatorische karakter van bepaalde internationaalrechtelijke instrumenten die de Staat verplichten het collectief overleg te bevorderen.

Deze redenering lijkt ons in meer dan één opzicht voor kritiek vatbaar. Een algemene theorie over het vermeende onderscheid tussen de justiciabiliteit van burgerrechten en politieke rechten enerzijds en economische, sociale en culturele rechten anderzijds moet worden geïnduceerd vanuit een zorgvuldige en omstandige *case-study* van al deze onderscheiden rechten. In de doctrine gebeurt veelal het tegendeel. De juridische analyse van mensenrechten wordt deductief ingekleurd vanuit de allocatie van deze of gene rechten in deze of gene categorie van grondrechten.

In tal van mensenrechteninstrumenten wordt de vrijheid van het collectief overleg geformuleerd in de autonome modus van de infinitief⁹. De titularis van het recht verschijnt hier in de geest van een lange liberale traditie als een met humaan kapitaal begiftigd wezen¹⁰.

Het komt er primair op aan een aantal faculteiten die tot het humane kapitaal van de burger of een collectiviteit van burgers behoren te beschermen of te vrijwaren.

Een heteronome definitie in de modus van het substantief creëert een afstand tussen de titularis en het object van het recht. Dit object wordt niet uit zijn persoon geput. Het is primair aanvullend. De burger verschijnt hier primair als een behoeftig subject. Het overheidsoptreden strekt ertoe zijn noden te lenigen.

Er is niet veel verbeeldingskracht voor nodig om in eerstgenoemde libellering een klassiek *Abwehrrecht* te herkennen. Uit de libellering van het grondrecht volgt dat de Staat zich zal moeten onthouden van bepaalde interventies die het collectief overleg (al te) verregaand bevoogden. Onafhankelijkheid of autonomie ten aanzien van de Staat vormt trouwens een constitutief wezenskenmerk, een definitieve eigenschap van werknemersorganisaties.¹¹ De erkenning van de syndicale vrijheid houdt bovendien een verplichting in voor de Staat om deze autonomie en onafhankelijkheid te eerbiedigen.¹²

In dit verband dient te worden gewezen op de *nexus* tussen het verbod voor een overheid zich in te mengen in de activiteiten of de werkingsfeer van de werknemersorganisaties enerzijds en een verplichting zich te onthouden van een ingreep in het collectief overleg.

Artikel 3, lid 2 van het IAO-Verdrag n° 87 verbiedt elke inmenging van staatswege in de korf van activiteiten welke de harde kern uitmaken van de syndicale vrijheid (cf. Artikel 3, lid 1).

In de algemene vrijheid van werknemersorganisaties *d' organiser leur gestion et leur activité, et de formuler leur programme d'action* is de vrijheid van het collectief overleg stilzwijgend begrepen.

De omstandigheid niet gebonden te zijn door de IAO-Conventie 98 zal een lid-Staat (IAO) niet vrijpleiten van mogelijke schendingen van de vrijheid van het collectief overleg. Dergelijke inbreuken worden op afdoende wijze 'beteugeld' door artikel 3 van de C 87.¹³

Deze vaststelling toont aan dat een aantasting van de vrijheid van het collectief overleg de syndicale vrijheid rechtstreeks onder druk zet. Voorts dient melding te worden gemaakt van een indirecte druk op de syndicale vrijheid. Zo mag opgemerkt worden dat een aanhoudende ingreep van overheidswege het nuttig effect van syndicalisatie voor werknemers verregaand ondermijnt. Deze vaststelling klemt des te sterker ten aanzien van die C.A.O. rechtsstelsels die de binding van werknemers afhankelijk stellen van het lidmaatschap van een ondertekenende werknemersorganisaties

In dit verband mag ook herinnerd worden aan de volgende passage uit het proefschrift van Van Peijpe. De auteur stelt in zijn slotconclusies :

*Mijn voornaamste bezwaar tegen staatsingrijpen in de loonvorming in het kader van sociaal-economische politiek (bijvoorbeeld conjunctuurbeleid) is, dat hierdoor in de praktijk de krachtsverhoudingen tussen werkgevers en werknemers verstoord worden ten nadele van de laatsten.*¹⁴

De omstandigheid dat in het IAO-*instrumentarium* aan de Staat eveneens ruimte wordt geboden voor een meer actieve en constructieve in de aanmoediging en de bevordering van het collectief overleg doet aan bovengenoemde analyse op generlei wijze afbreuk. Immers, dergelijke op programmatorische wijze geformuleerde verplichting impliceert *per se* een verbod om het collectief overleg te ontmoedigen en te frustreren. Dergelijk rechtsgevolg vloeit bij wijze van een analytisch oordeel *a priori* voort uit de libellering zelf van die opdracht.

De vraag of aan alle internationalrechtelijke verdragsbepalingen met betrekking tot sociale grondrechten een *stand still* effect kan worden toegekend, is in de huidige stand van de rechtsontwikkeling onbeslecht. De these dat dergelijk effect minstens aan op programmatorische wijze geformuleerde *verdragsbepalingen* moet worden toegekend, wint meer en meer veld.

De stelling dat dergelijke bepalingen gelet op hun programmatorische karakter geen directe werking vermogen te effectueren, kan in zijn algemeenheid niet worden gevolgd. Een verbod om het *de iure condito* verwezenlijkte niveau van uitbouw van een grondrecht niet terug te dringen, *alias* een plicht zich te onthouden van handelingen die het collectief overleg ontmoedigen en frustreren, vloeit rechtstreeks en onmiddellijk voort uit de programmatorische libellering van het grondrecht. Op dit punt heeft de erkenning van de vrijheid van het collectief overleg en de plicht van staatswege om het collectief overleg te bevorderen een directe werking, uitgerekend ter wille van de programmatorische libellering.

Op een meer fundamentele niveau zet bovengenoemde analyse van de vrijheid van het collectief overleg de klassieke denkschemas op de helling over het vermeende onderscheid op het vlak van juridiciteit of justiciabiliteit van burgerrechten en politieke rechten enerzijds, en economische, sociale en culturele rechten anderzijds.

De onthoudingsplicht van een overheid dient met andere woorden in een aantal dossiers ook ten aanzien van vrijheden te worden aangenomen, die traditioneel onder de categorie 'economische, sociale en culturele rechten' worden gesubsumeerd. Voor zover de structuur van dergelijke vrijheid logischerwijze een argument oplevert om de directe werking te aanvaarden, zal dit argument ook consequent moeten worden aangehouden ten aanzien van economische, sociale en culturele rechten. Deze vaststelling geldt ongeacht de identiteit van de internationale organisatie, in de schoot waarvan het verdrag werd gesloten. Anders oordelen, leidt ertoe dat men zuurstof toedient aan een ideologisch discours over klassenjustitie.

1. Dit citaat luidt : "Il n' y a plus de corporations dans l'Etat. Il n' y a plus que l'intérêt particulier de chaque individu et l'intérêt général", zoals geciteerd door C. WISEKERKE, *De afschaffing der gilden in Nederland*, Amsterdam, 1938, 44.

2. Voor een studie over de rechtspositie van de politieke staking naar internationaal, Belgisch, Frans, Nederlands en Duits recht : F. DORSSEMONT , *Proefschrift*, 527-538.
3. Zie in dit verband Cass. soc. 19 juni 1963, *D.* 1963, noot van G. LYON-CAEN, *J.C.P.* II, 1963, nr. 13428, noot van H. SINAY, *D.S.* 1964, 43 Voor Duitsland : F. GAMILLSCHEG, *Kollektives Arbeitsrecht*, München, C.H. Beck'sche Verlag, 1997, 1104; H. SEITER, *Streikrecht und Aussperrungsrecht*, Tübingen, J.C.B. Mohr, 1975, 121 en 499; H. OTTO, "Arbeitskampf- und Schlichtungsrecht", in R. RICHARDI en O. WLOTZKE, *Münchener Handbuch zum Arbeitsrecht*, München, C.H. Beck, 1993, 486 en M. SCHUMANN , "Zulässige und unzulässige Streik", in W. DÄUBLER, *Arbeitskampfrecht*, Baden-Baden, Nomos, 1987, 183-184
4. Voor een meer uitgebreide behandeling : F. DORSSEMONT, "De 'natuur' van de collectieve arbeidsovereenkomst : een poging tot een juridisch-pluralistische herbronning", *T.v.W.*, 2001, 107-126.
5. Rv. St. nr. 32.348, 12 april 1989, *R.C.J.B.* 1991, 651-653 Zie ook M. LEROYE, "Un revirement attendu : la nature des conventions collectives", *R.C.J.B.* 1991, 653-680.
6. Cf. Het derde lid van het artikel 26 C.A.O.-Wet
7. Rv.St., nr. 57142, 20 december 1995
8. Volgende auteurs besluiten om die reden (de verordenende bevoegdheid van een niet in de Grondwet genoemd orgaan) tot een ongrondwettigheid van de C.A.O.-Wet : L. FRANCOIS, *Théorie des relations collectives du travail en droit belge* , Brussel, Bruylant, 1980, p. 354, nr. 228; H. DUMONT, "Droit public, droit négocié et paralégalité", in P. GERARD, F. OST en M. VAN DE KERCKHOVE, Brussel, Publications des FUSL, 1996, 473-481; I. KOVALOVSKY, "À propos du pouvoir réglementaire", *A.P.T.* 1996, 304 en P. POPELIER, "Algemeen verbindend verklaring van de C.A.O.'s", in M. RIGAUX e.a. *C.A.O.-recht*, Diegem, Ced Samson, losbl., p. 141, nr. 150
9. Article 6 Charte sociale européenne 18 octobre 1961: 'le droit de la négociation collective'
Article 12 Charte Communautaire des droits sociaux fondamentaux des travailleurs 9 décembre 1989 : 'le droit de négocier et de conclure des conventions collectives'
Article 28 Charte des Droits fondamentaux de l'Union européenne 18 décembre 2000 : 'droit de négocier et de conclure des conventions collectives'
Voor het instrumentarium dat in de schoot van de IAO werd ontwikkeld : deel III van de Déclaration de Philadelphia, aangehecht aan de Constitutie van de IAO : "le droit de négociation collective"
In de relevante IAO- verdragen en aanbevelingen ter zake van de vrijheid van het collectief overleg wordt nergens geaffirmeerd dat werknemers of hun organisaties titularis zijn van een recht op collectief onderhandelen. Allerwegen wordt aan Staten de verplichting opgelegd het collectief overleg aan te moedigen (*encourager*) en te bevorderen (*promouvoir*). Het recht wordt wel vermeld in de *rubrica* van de *Convention n° 98 sur le droit d'organisation et de négociation collective*
10. Zie in dit verband M. BOSSUYT, *L'interdiction de la discrimination dans le droit international des droits de l'homme*, Brussel, Bruylant, 1976, 186, 204-205; G. BURDEAU, *Libertés publiques*, Parijs, LGDJ, 1972, 20 en COLLIARD, C.-A., *Les Libertés publiques*, Parijs, Dalloz, 1972, 22.

11. Deze gedachte werd na de Tweede Wereldoorlog vooral in de Duitse doctrine uitgewerkt. Zie F. DORSSEMONT, *Proefschrift*, 32-33.
12. Zie in dit verband artikel 3 C 87. Zie ook de *Résolution de 1952 concernant l'indépendance du mouvement syndical*. (BIT, *Liberté syndicale et négociation collective*, 1994)
13. Zie in dit verband de Nederlandse casuspositie . Nederland ratificeerde de C 98 pas op 22 december 1993 (idem m.b.t. C 154) :
Freedom of Association, vol. LXXII, 1989, *Série B, nr. 2*, Complaint against the Government of the Netherlands, Presented by the Federation of Christian Trade Unions, etc., Report nr. 265, case n° 1469 .
K. BOONSTRA, *The ILO and the Netherlands* (Proefschrift), 1996, 239 en Chapter 5;
W.G.M. PLESSEN, *Collectief onderhandelen in de zorgsector*, Deventer, Kluwer, 1996, 276-279. Zowel het CEACR als het CFA delen de visie dat de vrijheid van collectief overleg begrepen is in artikel 3 van C 87.
14. T. VAN PEIJPE, *De ontwikkeling van het loonvormingsrecht*, Nijmegen, Ars Aequi libri, 1985, 560.

Don Giovanni als moderne mens

Ir Marc van Dongen

Cultuurpauzen roemen Don Giovanni, de bekendste antiheld van de moderne mythen, om zijn verknochtheid aan de vrijheid. In de hele Westerse wereld spreken romantici hun bewondering uit voor de figuur van deze vrouwenverslinder. Hun held weet met zijn charmes de vrouwen te betoveren en hun liefde op te wekken. Hij is zonder meer onweerstaanbaar. Alle vrouwen vallen voor hem. Is hij niet het symbool van de verleiding en de romantische liefde?

Wie de mythe iets grondiger onder de loep neemt, merkt dat de sympathie voor deze antiheld niet gedeeld wordt door de auteurs die de mythe creëerden. Don Giovanni staat voor de man die kiest voor het plezier en het genot . De eeuwige verleider volgt zijn veroveringsinstinct zonder rekenschap af te leggen. Ook zijn eetlust kan hij niet beheersen. Hij schranst en zwelgt. Matigheid is niet aan hem besteed, zelfbeheersing al evenmin. De vrijheid om ongehinderd de eigen lusten in te willigen, doet de moraal wijken. De antiheld blijkt diep immoreel. Het verhaal eindigt logischerwijze met een hellevaart. Eeuwige verdoemenis is zijn welverdiende lot.

Wat is de oorzaak van die tegenstelling tussen de aversie van de auteurs en de bewondering van het hedendaagse publiek? Hoe is het mogelijk dat onze tijdgenoten het gedrag van Don Giovanni loven in plaats van het te misprijzen? Is hij soms niet ten gronde immoreel? Hoe kan de moderne mens dergelijk immoreel gedrag dulden?

De eis voor vrijheid om ongehinderd de eigen verlangens in te willigen komt ons bekend voor. Het moderne individu droomt van dergelijke vrijheid. Ieder individu zou recht hebben op volledige zelfontplooiing. Deze zelfontplooiing leidt naar het geluk.

Onze economie weerspiegelt deze levensvisie. Alle gevraagde goederen en diensten dienen in wezen om in de mate van het mogelijke aan de verlangens van de consumenten te voldoen. Geld is de enige beperking die de economie stelt aan het inwilligen van verlangens. Ethiek speelt in de economie geen wezenlijke rol.

Klaarblijkelijk is de levensstijl van Don Giovanni de levensstijl van de moderne mens. Een tijdgenoot die de lof zingt van Don Giovanni,

bewondert heimelijk zichzelf. Velen herkennen zich in hem en spiegelen zich aan hem. In die zin is Don Giovanni de moderne mens bij uitstek.

De ouden zagen in een figuur als Don Giovanni op zijn best een meelijwekkende karikatuur, iemand die er niet in slaagt ten volle mens te worden. Mensen zijn, volgens hen, slechts vrij als ze zich laten leiden door hun verstand en dus niet door hun begeerten. Vrijheid om de lusten in te willigen beschouwden ze als een contradictio in terminis.

Onze traditionele levensvisie, die van de Oudheid en de Middeleeuwen, keurt de moderne opvattingen ondubbelzinnig af. Ook de niet-Westerse culturen verwerpen de levenswandel van een Don Giovanni. De man die zonder maat en zonder zelfbeheersing zijn verlangens poogt in te willigen, is in hun ogen de immorele Westerling. Deze Westerling wordt overal misprezen en gehaat.

De verleidelijke vruchten van het instrumentalisme.

Toch slaagt de moderne cultuur erin de andere culturen terug te dringen. Zoals Don Giovanni de vrouwen verleidt, zo verleidt de rijkdom en de macht van het Westen velen uit andere culturen. Onze technische prestaties verbluffen de hele wereld.

De techniek kent reeds enkele eeuwen een stormachtige ontwikkeling. De overgang van de Middeleeuwen naar de Moderne Tijden betekende op vele gebieden een fundamentele breuk. Humanisten trachtten de cultuur van de Oudheid nieuw leven in te blazen en keerden het Middeleeuwse denken de rug toe. De net uitgevonden boekdrukkunst verspreidde hun ideeën over heel Europa. Nieuwe gedachten ontstonden. De protestanten keerden zich tegen Rome. Anatomie verrijkte de geneeskunde. De fysica van Aristoteles moest wijken voor de moderne mechanica...

'Kennis is macht', zo formuleerde Francis Bacon het kernachtig. Nieuwe kennis zou leiden tot een nieuwe wereld. Technische uitvindingen zouden het leven van de mensen veraangenamen. De hemel op aarde scheen binnen handbereik.

De techniek zorgde inmiddels inderdaad voor tal van uitvindingen. Deze uitvindingen werden als nieuwe producten op de markt gebracht. De talloze nieuwe producten leverden een sterk groeiende economie op. Uiteindelijk bracht de nieuwe kennis rijkdom en macht. De voorspelling van Bacon kwam uit.

De nieuwe kennis impliceerde een gedaanteverandering van de wetenschap. De moderne mechanica ontstond door het naar elkaar

toegroeien van wetenschap en techniek. Kennen betekent voortaan oorzaak en gevolg kunnen onderscheiden. Inwerken op de oorzaken, bepaalt de gevolgen. De nieuwe wetenschap legt de verbanden die technische manipulatie toelaten.

Wanneer de verbanden in de werkelijkheid beschreven worden door de causaliteitswetten, verschijnt de wereld als een instrumenteel netwerk. Alles is op instrumentele wijze verbonden met alles. De hele werkelijkheid staat in principe bloot aan technische manipulatie.

Het vooruitgangsideaal leidt tot een superioriteitsgevoel.

De opgang van de techniek legde de basis voor een geloof in onbeperkte vooruitgang. Als de nieuwe methodes in de fysica tot een ware omwenteling van de kennis over de natuur leidden, waarom zouden deze methodes dan niet overgedragen kunnen worden naar de andere domeinen van onze kennis en waarom zouden die daar niet leiden tot soortgelijke successen?

Zoals vooruitgang in de fysica en de scheikunde leidde tot vele uitvindingen, zo zou vooruitgang in de sociologie leiden tot een betere samenleving en vooruitgang in de psychologie tot een betere pedagogie en zo tot een betere mens.

Een rechtvaardige samenleving? Geen probleem! De sociologie en de economie vormen de basis voor de rationele politiek. Alle maatschappelijke problemen kunnen op wetenschappelijke wijze ontleed worden. De juiste analyse resulteert in de wetenschappelijk verantwoorde oplossing.

Rechtvaardige mensen? Geen probleem! De juiste opvoeding draagt alle morele principes perfect over op alle telgen van alle komende generaties.

Vooruitgang was het toverwoord dat de moderne cultuur enkele eeuwen stuwde. Maar net dit vooruitgangsgeloof schermde de moderne ideeën af van kritiek. Wie waagde het immers vragen te stellen bij de ontwikkelingen in de moderne cultuur die zo overduidelijk talrijke voordelen opleverden? Gewin en belofte op beterschap snoerden elke criticus de mond.

Op het eerste zicht lijkt de moderne cultuur alle problemen aan te kunnen. Alle andere culturen moeten een beroep doen op de moderne kennis. Zelf lijken ze ter plaatse te trappelen. Geen dezer culturen kan immers bogen op wetenschappelijk inzicht. Het vooruitgangsideaal verleent de moderne cultuur dan ook een apart statuut. Daarom neigen

moderne mensen ertoe andere culturen hooghartig en een tikkeltje misprijzend te benaderen. Wordt de term middeleeuws niet als beledigend ervaren? Een objectief oordeel is een wetenschappelijk oordeel, of wat op hetzelfde neerkomt, een modern oordeel. Alleen moderne mensen oordelen objectief, de anderen blijven steken in een voorwetenschappelijk stadium. Eigenlijk beweren moderne mensen dat ze over alles op een superieure wijze kunnen oordelen. Ze wanen zichzelf superieur.

Individualisme brengt vrijheid en eenzaamheid.

Moderne mensen zijn niet alleen wetenschappelijker en objectiever, maar ook vrijer. Daardoor kunnen ze zichzelf ten volle ontplooiën. Volledige zelfontplooiing leidt naar geluk. Vrijheid houdt in dat zelfgekozen doeleinden ongehinderd gerealiseerd kunnen worden. Geen enkele autoriteit mag zich bemoeien met de keuzevrijheid. Alleen het individu kent zichzelf goed genoeg om de beste keuze te maken. Alleen het individu kan bepalen wat het zelf wil.

Als elk individu autonoom bepaalt wat hij doet en laat, verdwijnt de gemeenschap naar de achtergrond. Natuurlijk is het toevallig mogelijk dat enkele individuen zich inzetten in een vereniging, maar dit is slechts op grond van persoonlijke voorkeuren en niet vanzelfsprekend. Gemeenschapsvorming hangt af van personen die hiervoor vrij kiezen. Moderne mensen zien verenigen eigenlijk niet als natuurlijk, maar als problematisch, iets zonderlings dat verantwoord moet worden en verklaring behoeft, een eigenaardigheid van louter toevallige voorkeuren.

Het instrumentalisme is diep verweven met de moderne cultuur. Wanneer de werkelijkheid voorkomt als een groot instrumenteel netwerk, hoeft het niet te verbazen dat de verleiding opduikt om ook mensen op een instrumentele wijze te benaderen. De moderne moraal roept om die reden op de anderen menswaardig te behandelen en hen dus niet als instrument voor eigen doeleinden te gebruiken. Hierdoor staat de moraal haaks op de gebruikelijke instrumentele omgang met de dingen. Morele regels zijn niet in overeenstemming te brengen met de instrumentele logica die heerst over wetenschap en techniek. Daarom komen ze bij moderne mensen over als externe hinderpalen voor de eigen vrijheid.

Het individu ervaart de moderne moraal als een gevangenis die zijn vrijheid van handelen begrenst. Morele normen perken de eigen vrijheid in voor de vrijheid van de anderen. De vrijheid van de anderen beperkt de eigen vrijheid. De andere verschijnt als een concurrent. De andere

bedreigt de eigen vrijheid, de eigen ontplooiingskansen, het eigen geluk. De andere verschijnt als een vijand. Wie de anderen als concurrent, of sterker als vijand, beschouwt, vervalt onontkoombaar in diepe eenzaamheid. Wie voor het moderne vrijheidsideaal kiest, ondermijnt het gemeenschapsgevoel en veroordeelt tegelijkertijd zichzelf tot eenzaamheid. Moderne mensen bekopen hun keuzevrijheid met eenzaamheid.

Het postmoderne denken breekt niet met het moderne denken.

Vooruitgang, daar gelooft niemand nog in! Tegenwoordig vertelt niemand 'grote verhalen'. De postmoderne mens is bescheidener geworden. Zo klinkt het thans.

Maar willen deze postmoderne mensen niet volstrekt vrij hun eigen levensdoelen kiezen? En willen ze niet zelf hun eigen leven zin geven? Getuigt dit van bescheidenheid?

Net zoals de moderne mens een vrijheid eist die hem veroordeelt tot eenzaamheid, zo belandt de postmoderne mens in de radicale eenzaamheid van zijn radicale vrijheid. De moderne mens aanvaardde de moraal nog net als een noodzakelijk kwaad, de postmoderne mens voelt de moraal als een ondraaglijke gevangenis en tracht dit juk zonder meer van zich af te werpen.

Zelfs het vooruitgangsideaal verdween niet echt uit de geesten van de postmoderne mens. Hij gelooft nog altijd in een immer voortschrijdende afschaffing van wettelijke hinderpalen op zijn weg van radicale autonomie. Zo meent hij, langzaam maar zeker, steeds meer vrijheid te verwerven. Is dit nu niet precies de kern van de moderne vooruitgangsgedachte?

Ook het instrumentele denken duikt nog steeds overal op. In de postmoderne opvatting staat de markt centraal. Cultuur en gemeenschap ruimen nu plaats voor de markt. De menselijke betrekkingen worden zo instrumenteler en anoniemer dan ooit tevoren.

En gedraagt de postmoderne mens zich niet ongegeneerd als een Don Giovanni die zonder maat en zonder zelfbeheersing zijn verlangens inwilligt?

De postmoderne mens verschilt nauwelijks van de moderne mens. Hij gelooft alleen niet meer dat de techniek of de wetenschap zijn problemen zal oplossen. Ieder kiest nu voor zich wat hij het beste acht en haalt op de markt de goederen, diensten en ideeën waarvan hij denkt dat die hem van pas komen. Individuen ontmoeten elkaar op markten en ondergaan de anonieme en instrumentele marktmechanismen.

De moderne cultuur onttrok zich aan kritiek door te wijzen op haar successen. De problemen werden onder de mat geschoven. Alles heeft nu eenmaal zijn prijs. Vooruitgang is jammer genoeg niet gratis. De postmoderne cultuur onttrekt zich aan kritiek door geen ideaal voorop te stellen en zo te doen alsof er geen positie ingenomen wordt. Alsof het propageren van het volmaakte nihilisme geen inname van een positie zou zijn! De gemeenschap zou zagezegd geen standpunt meer mogen innemen. Elk individu moet nu zelf volledig vrij een standpunt kiezen. Intussen dirigeert een anoniem formalistisch systeem de betrekkingen tussen mensen. De samenleving is gereduceerd tot het functioneren van een gigantische markt. Zijn de individuen nu werkelijk vrij of de slaafse onderhorigen van dit anonieme marktsysteem?

Naar meer aandacht voor wijsheid?

De moderne cultuur ontstond uit een poging om opnieuw aan te knopen bij de Oudheid. Nu moeten we constateren dat deze poging mislukt is. Nooit stond een cultuur zover van de Oudheid af als de huidige (post-)moderne cultuur. De Ouden zouden zich waarschijnlijk zelfs niet herkennen in de (post-)moderne cultuur.

In de Oudheid ging de gemeenschap voor op de burger, het moderne individualisme was er onbekend. De vooruitgangsgedachte is typisch modern en wordt met geen enkele andere cultuur gedeeld, zeker niet met de Oudheid. Het moderne instrumentalisme zou de Ouden hebben doen gruwen. Bewondering voor een figuur die zich laat leiden door zijn begeerten in plaats van door zijn verstand, zouden ze in het beste geval op een lachbui onthaald hebben.

De moderne cultuur betekende een radicale breuk in onze geschiedenis. Moderne mensen verkiezen wetenschap boven wijsheid. Hiermee braken ze met de Middeleeuwen, maar ook met de Oudheid. Uiteindelijk staat de moderne cultuur alleen met haar opvattingen. Alle andere culturen kozen voor andere oplossingen.

Wanneer andere culturen wetenschappelijk onderzocht worden, vertrekken de onderzoekers vrijwel altijd vanuit de standaarden van de moderne cultuur. In hun achterhoofd speelt de idee dat de moderne cultuur het verst gevorderd is en dus geschikte maatstaven aanreikt waarmee alle culturen gemeten kunnen worden.

Dialogeren met andere culturen is in deze omstandigheden moeilijker dan ooit. De (post-)moderne cultuur is teveel een formalisme zonder

inhoudelijk standpunt om een vruchtbaar gesprek met de andere culturen aan te gaan.

Is het niet verstandiger thema's die de andere culturen aanreiken op eigen verdienste uit te werken, zonder vergelijking met de moderne standaard? Misschien kan de (post-)moderne mens op die wijze iets leren. Misschien kan hij zo opnieuw leren wat wijsheid zou kunnen betekenen. Misschien kan hij iets leren over vrijheid, geluk...

Leids hooliganisme ontleed

Lic. Luc Dejans

Weinig auteurs hebben een eigen wetenschappelijke discipline gecreëerd. J.H. Van den Berg (°1914) geldt als één van hen, en heeft de term “metabletica” op zijn naam staan. De metabletica bestudeert gelijktijdige veranderingen als de aspecten van de verandering van de gehele werkelijkheid. Een goed voorbeeld is de puberteit. Die is, aldus Van den Berg, geen biologisch gegeven. Ze is er niet altijd geweest maar is op een gegeven moment ontstaan, en dat wijst op een verandering van wereld, in metafysische zin. Aan de hand van synchrone feiten op andere domeinen zoekt de metableticus dan die achterliggende verandering, het metabletisch moment. Deze multidisciplinaire methode maakt Van den Bergs werk bijzonder lezenswaard en levert fascinerende inzichten. In zijn studie beschrijft en beoordeelt Zwart het oeuvre van Van den Berg en situeert hij het in zijn intellectuele context, en hij doet dat thematisch – bij een intellectuele duizendpoot als Van den Berg lijkt dat overigens de beste keuze.

De eerste metabletische studies van de psychiater Van den Berg behandelen psyche en lichaam. Zo schetst *Metabletica. Beginnselen van een historische psychologie* (1956) veranderingen zoals het ontstaan van de puberteit en de neurose. Het boek werd een bestseller. *Het menselijk lichaam* (1959-1961) gaat dan weer over onderwerpen als de ontdekking van de reflex, van de bloedsomloop (en fascinerend synchrone feiten als de H.-Hart-verering!) en van de anatomie. Van den Berg huldigt het metabletisch principe dat niet alleen onze kennis over het object, maar ook het object zelf verandert (i.c. de mens, de psyche, het lichaam).

Terwijl collega's zijn onorthodoxe (want te speculatieve en anekdotische) onderzoeksmethodes argwanend bekeken, genoot Van den Berg lange tijd faam bij het grote publiek. Zijn boeken verkochten goed, en de auteur correspondeerde met talrijke lezers. Maar daarin kwam verandering. Van den Berg leek provocatie en confrontatie te zoeken. Hij rekende af met het gelijkheidsbeginsel: in politiek (revoluties), wetenschap (continuïteitsprincipe), muziek (serialiteit), biologie (evolutieleer, rassenkwesties), architectuur (modulair-repetitieve structuren)... Mensen zijn *niet* gelijk en wie het tegendeel verdedigt, noemt hij een “hooligan” die het

samenleven bedreigt. Geen wonder dat dergelijke boude bewoordingen Van den Berg het verwijt opleverden van politieke incorrectheid, zelfs van racisme. Zwarts intelligente analyse ziet de auteur van *Hooligans* (1989) als iemand die ook zelf is wat hij bestrijdt: een non-conformist, een rebel, steeds meer schrijvend in de rusteloze, verbeterde en collageachtige stijl die zo goed past bij de tijd die hij aanklaagt.

Vervolgens brengt Zwart een indrukwekkende analyse van de trilogie *Metabletica van de materie* (1968), *Gedane zaken* (1977) en *Metabletica van God* (1995), Van den Bergs laatste grote studie. Van den Berg betoogt dat men aan de architectuur van een kerk kan aflezen welke spiritualiteit het binnen, en welke wiskunde en wereldse wetenschap het buiten beheersen. Zijn overzichten zijn soms chaotisch maar steeds groots en meeslepend. Ze behandelen meetkunde (niet-euclidische ruimtes), spiritualiteit, muziek (*wohltemperierte* stemming), economische en sociale geschiedenis (arbeidsdeling) en zo verder. De lezer die de kans niet had om deze werken te lezen, maakt dankzij Zwarts prachtige synopsis kennis met het "panoramische" denken van Van den Berg.

Zwart analyseert vooral Van den Bergs onderzoeksmethode. Hij heeft bijvoorbeeld bedenkingen bij de manier waarop Van den Berg zijn geliefkoosde thema van "harmonie – heimwee – restitutie" in de verf zet. (Vroeger was het beter, nu zitten we in een crisis, en later komt er hopelijk herstel: het is een stokpaardje dat de auteur voortdurend berijdt en dat mee zijn reactionair imago heeft gevormd). De keuze van voorbeelden is inderdaad vaak selectief en zelfs de afwezigheid van noemenswaardige feiten aanvaardt Van den Berg als een verificatie van zijn these. Dergelijke kritieken kreeg hij ook al van collega's. Daarenboven legt Zwart de verbanden en verschillen bloot tussen de metabletica en de psychoanalytische, fenomenologische of structuralistische werkwijzen, en dat maakt zijn analyse des te interessanter.

Op de onderzoeksresultaten gaat Zwart minder diep in. Maar wat moet de lezer bijvoorbeeld denken van de voorspellingen (*Gedane zaken*) over een vernieuwde spiritualiteit, of dat ons rond deze tijd een wereldwijd cataclysm te wachten staat? Van den Bergs oeuvre schildert bovendien een veelheid aan metabletische momenten die in de verschillende studies niet steeds convergeren. Moeten we die allemaal begrijpen als "keerpunten" van uitzonderlijke betekenis? Het lijkt ten slotte onbegonnen werk om Van den Bergs metabletica ook nog te toetsen aan het werk van latere denkers en onderzoekers, al zouden we daardoor wel het imago van reactionair en racist dat de auteur bij sommigen heeft, op zijn

waarde kunnen schatten. Zware beschuldigingen verdienen immers een eerlijk oordeel. Overigens heeft Van den Berg zelf zijn isolement eerder gezocht dan bestreden.

Van den Bergs werk ontstond natuurlijk niet uit het niets. Zwart toont bijvoorbeeld aan dat zijn metabletica – of historische fenomenologie – een concrete uitwerking is van Husserls gedachtegang, confronteert de metabletica met Foucaults "archéologie", legt verbanden met Darwin die Van den Berg zelf niet zag, beschrijft hoe de auteur afstand nam van Freud en in welke mate hij schatplichtig is aan Heidegger of Bachelard en anderen. Deze scherpe analyses borstelen een levendig tableau van het intellectuele klimaat waarin Van den Bergs metabletica gestalte kreeg. Ze tillen het boek uit boven het beschrijvend niveau, en prikkelen de lezer om de werken van Van den Berg en zijn tijdgenoten te lezen of te herlezen.

Twee hoofdstukken, over *Medische macht en medische ethiek* (1969) en over Van den Bergs fenomenologische psychologie, vallen grotendeels buiten de lijnen van de metabletica en lopen dus wat verloren in dit boek. Zwarts stijl is vandenbergiaans in de parafraserende passages – zo hoort de lezer een echo van de meester – en "neutraler" in de reflecterende stukken. Een alerte lezer kan nog echter te veel taalfouten uit de tekst halen, en wat onnauwkeurigheden uit de bibliografie.

Deze studie is bijzonder welkom. Ze ontsluit het integrale, fascinerende oeuvre van Van den Berg – zijn boeken van voor 1991 zijn haast alleen nog in antiquariaten verkrijgbaar, en men vraagt zich af waarom ze niet worden heruitgegeven. Zwart slaagt erin de soms omslachtig geschreven werken tot hun essentie terug te brengen, en dat alleen verdient reeds alle lof. Maar daarnaast maken de confrontaties met andere onderzoekers het boek zo lezenswaard. Doorheen de beschrijving van discussies en polemieken is de lezer getuige van de intellectuele arbeid, de gedrevenheid, de scherpe analyses en de spijtige vergissingen van een oorspronkelijk denker. Zwart heeft zijn doel bereikt: Van den Berg beter begrijpen dan hij zichzelf begreep.

Zwart, Hub. 2002. *Boude Bewoordingen. De historische fenomenologie (metabletica) van Jan Hendrik van den Berg*. Kampen, Klement / Kapellen, Pelckmans.

336 blz., ISBN 90-289-3202-X, €23,50.

Over de auteurs

- **Lic. Luc Dejans** studeerde romaanse filologie aan de KU Leuven en doceert momenteel Frans in het volwassenenonderwijs.
- **Prof. Dr Filip Dorsemont** studeerde rechten aan de Universiteit Antwerpen en doceert momenteel arbeidsrecht aan de universiteiten van Antwerpen en Utrecht. Hij is auteur van meerdere wetenschappelijke studies, met name over het stakingsrecht.
- **Mr Drs Frank Judo** is hoofdredacteur van *Vivat Academia*.
- **Ir Marc van Dongen** studeerde toegepaste wetenschappen en wijsbegeerte aan de KU Leuven. Hij is voormalig voorzitter van VVA-Antwerpen en lid van het hoofdbestuur.
- **Dr Hans J. Verboven** studeerde germaanse filologie aan de KU Leuven en promoveerde vervolgens te Heidelberg over het werk van Ernst Jünger. Hij is docent talen en voorzitter van Vlaams Ernst-Jüngerengenootschap.
- **Lic. David Vits** studeerde politieke wetenschappen aan de KU Leuven en is actief als fractiemedewerker in het Vlaams Parlement.

Afdelingen

<http://vva.vwb.org/vva-afdelingen.html>

VVA-Antwerpen	swinnen20@hotmail.com vic.mortelmans@vlaanderen.org (jongeren)
VVA-Brugge	wa.brugge@pandora.be
VVA-Brussel	wa@drvermeulen.com
VVA-Ieper	andre.bouckaert@online.be
VVA-Campinia	den_boone@hotmail.com
VVA-Klein-Brabant	janpieter.haems@pi.be
VVA-Kortrijk	paul.thurman@kulak.ac.be paul_de_meester@hotmail.com (secretaris)
VVA-Kortrijk-Jongeren	ponseele.c@daikin.be wa_jongeren@hotmail.com (secretariaat)
VVA-Leuven	petervanwindemens@vlm.be
VVA-Limburg	walimburg@pandora.be ghislain.duchateau@pandora.be (secretaris)
VVA-Oostende	wim.vereycken@pandora.be
VVA-Taxandria	verdurme.bvba@pi.be

Activiteitenkalender

WA-Antwerpen

Dinsdag 18 maart 2003

Debat *Het Kyoto-protocol: doodsteek voor de chemische industrie in Antwerpen?*

Donderdag 20 maart 2003

Bezoek aan Antwerps stadsarchief met Inge Schoeps, stadsarchivaris

Zondag 11 mei 2003

Wandeling door de Antwerpse Joodse buurt met H. Heymans

Dinsdag 20 mei 2003

Frank Staeren over *de Vlaamse studententraditie van Rodenbach tot vandaag*

WA-Brussel

Donderdag 24 april 2003

Historische muziek in het muziekinstrumentenmuseum door *Finis Terrae*

Dinsdag 20 of woensdag 21 mei 2003

Ludo Dirks over de recente overstromingen: "Wachten tot het water komt"

Zaterdag 21 en zondag 22 juni 2003

Reis naar de Champagnestreek

WA-Limburg

Dinsdag 18 t/m donderdag 20 maart 2003

3-daagse uitstap Amsterdam: "BOOTHOTEL"

Dinsdag 25 maart 2003

Jaak Rutten spreekt over "Liberalisering van de energiemarkt." (Interelectra, Hasselt)

Paasmaandag 21 april 2003

Drafrennen: Hippodroom (Tongeren) met VVA-lid Jef Van den Noortgate

Dinsdag 29 april 2003

Bedrijfsbezoek: "Het Belang van Limburg" (Paal)

Woensdag 7 mei 2003

Info-avond met VVA-lid Piet Rosiers over "Normandië - Bretagne"- Film

Woensdag 21 mei t/m donderdag 5 juni 2003

16-daagse rondreis China

Zaterdag 7 juni 2003

Orgelrecital door Peter Pieters (Sint-Quintinskathedraal, Hasselt), Beiaardmuseum

Zondag 22 juni 2003

Landschapswandeling Kiewit met VVA-secretaris Ghislain Duchateau

Algemene Ledendag

Brussel, zaterdag 29 maart 2003

13.30u samenkomst in de inkomsthal van de Koninklijke Bibliotheek, Keizerslaan 4 te 1000 Brussel

14-16u keuze tussen twee rondleidingen

- Ondergrondse archeologische resten van het hertogelijk paleis op de Coudenberg o.l.v. Paul De Ridder.
- Paleis van Karel van Lotharingen.

16-18u *Opsomerlezingen* in het Lippens auditorium van de Koninklijke Bibliotheek:

Brussel in Vlaanderen Vlaanderen in Brussel

Verwelkoming door Robrecht Vermeulen, voorzitter V.V.A. afdeling Brussel

Johan van den Driessche, voorzitter V.E.V. comité Brussel:

"Brussel-Vlaanderen, het kapitale netwerk"

Jari Demeulemeester, directeur Ancienne Belgique:

"Wat kan Vlaanderen cultureel te Brussel?"

Rudi Janssens: (ov.)

"Taal dynamiek in Brussel"

Slottoespraak door Matthias Storme, algemeen voorzitter van het V.V.A.

18u receptie in de Koninklijke Bibliotheek aangeboden door het V.V.A. afdeling Brussel

19.30u feestmaal in de Ambassadeurszaal van het Hotel Amigo, Vrutstraat 1 te 1000 Brussel

Deelname in de kosten:

- € 15,00 voor het namiddagprogramma
- € 50,00 voor het ganse programma

vooraf te storten op rekening nr 430-0066531-77 van V.V.A. afdeling Brussel.

De ondergetekende

adres

plaats

lid van de afdeling

meldt zich voor de Algemene Ledendag op 29 maart 2003

rondleiding A personen

rondleiding B personen

academische zitting : personen

receptie : personen

feestmaal : personen

en betaalt

..... x € 15,00 voor het namiddagprogramma

of x € 50,00 voor het ganse programma

totaal € op rekeningnummer 430-0066531-77 van V.V.A.-Brussel

Graag inschrijven vóór 23 maart 2003 door het terugzenden van bijgevoegde inschrijvingsstrook naar Robrecht Vermeulen, G. Gilsonstraat 55 te 1090 Brussel, (fax) 02 478 79 31, (e-post) wa@drvermeulen.com.

Tot uw dienst: de leden van het hoofdbestuur.

Algemeen voorzitter:

Prof. Dr. Matthias Storme, Zuidbroek 49, 9030 Mariakerke

Algemene ondervoorzitters:

Lic. Milka Tombal, Carnegielaan 47, 3500 Hasselt

Ir. Marc Van Dongen, Bredabaan 764, 2170 Merksem

Algemeen secretaris:

Ph. D. Rita Wardenier, Waversesteenweg 288, 1040 Brussel

Algemeen penningmeester:

Lic. Fernand Smets, Oostvaarddijk 17, 2830 Willebroek

Hoofdredacteur:

Mr. Frank Judo, Luchtvaartlaan 50 bus 5, 1150 Sint-Pieters-Woluwe

Bestuursleden:

Lic. Alain Mouton, Voorstraat 36 A, 8500 Kortrijk

Lic. Stijn Debruyne, H. Mausstraat 15 b 7, 1000 Brussel

Prof. Dr. Jozef T. Devreese, d'Oultremontlei 24, 2930, Brasschaat

Lic. Chris D'Huyvetter-Swinnen, Azalealaan 1, 2950 Kapellen

Lic. Luc Decreus, Minister Tacklaan 21, 8500 Kortrijk

Ir. Wim Vereyken, Pater Pirelaan 9, 8400 Oostende

Lic. Marnix Cherretté, Vaartstraat 4 bus 5, 9300 Aalst

Elk auteur is verantwoordelijk voor zijn bijdrage. VVA-standpunten worden expliciet als dusdanig aangekondigd.